

B. D. Poppen

Molens in Pinkstertooi

Pinksteren was oorspronkelijk een oogstfeest, waarin men de goden dankte voor de eerste gerst die van het land kwam. In vroeger eeuwen was Pinksteren ook het grote voorjaarsfeest in Groningen en evenzo in Ostfriesland. In verschillende plaatsen waren kermissen en de stad-Groningers gingen dauwtrappen en feestvieren in het Sterrebos. Ook deed men aan 'papegaai schieten'. Dit schuttersfeest vindt in Ostfriesland nog steeds in verschillende dorpen plaats.

Het plaatsen van een meiboom was eveneens een vaste traditie, veelal deden dit de vrijgezellen op de zaterdag voor Pinksteren, door een mast (de haneboom) op te richten met op driekwart van de hoogte een hagedoornstruik en een mand met een haan erin. Iets daaronder was een dwarslat bevestigd waaraan aan de ene kant een paar Goudse pijpen en aan de andere een fles hingen. De meiboom bleef acht tot veertien dagen staan en de haan kreeg eten en drinken mee. Deze traditie bleef in onze provincie het langst in Zoutkamp bestaan.

Vandaag de dag vindt dit gebruik nog steeds op Schiermonnikoog plaats, door het oprichten van de 'kallemoai', een ruim achttien meter lange mast met steng, die van oudsher wordt opgezet tussen de herberg en de kerk.

Een bijgeloof uit de middeleeuwen was dat als het met Pinksteren regende, het veertig dagen zou blijven regenen. De vruchten zouden afvallen voordat ze rijp waren en een muizenplaag zou het land teisteren. Maar een bosje vers groen in huis verdreef onweer, ziekte, tovenarij en ongedierte. Het met Pinksteren bevestigen van groene takken aan gebouwen en voorwerpen was in vroeger jaren gebruikelijk in Groningen.

Zo schrijft A. Bicker Caarten in zijn in 1958 verschenen boek 'De molen in ons volksleven' op pagina 76: "Met Pinksteren versierde men vroeger in het Groningerland allerlei voorwerpen met bloeiende takken; dan sloeg de bliksem niet in en werd het een goed jaar. Hier en daar stond ook de dorpsmolen in Pinkstertooi, waarbij groene takken aan de wieken werden bevestigd." Het is opmerkelijk dat Bicker Caarten melding maakt van een Duitse molen in Pinkstertooi (Logabirum), een gegeven dat B. van der Veen Czn. hem heeft aangereikt, maar dat er geen enkele Groninger molen wordt genoemd. Ook in de beide Groninger molenboeken van respectievelijk 1958 en 1981 wordt over het gebruik van de Pinkstertooi op de molens niets vermeld.

Wanneer de molen in de Pinkstertooi werd gezet, werden de wieken in de X-stand geplaatst, ook wel de lange ruststand genoemd. Het gebruik van deze Pinkstertooi is echter geheel verdwenen, al wordt de laatste jaren op enkele molens het oude gebruik weer geïmiteerd. Daarentegen is de Pinkstertooi op vele molens in Noord-Duitsland een usance gebleven. In het Duitse Varel is het zelfs een traditie dat aan de vooravond van Pinksteren, de burgemeester een berkontak aan het gevlucht van de molen bevestigt.

Het Pinksterfeest vertoont veel overeenkomsten met het luilakfeest, dat op de zaterdag voor Pinksteren in diverse streken van het land werd gevierd. De luilak is degene die 's zaterdags het langste slaapt. De langslaper moet trakteren en loopt kans bespot te worden. K. ter Laan maakt, in zijn in 1961 verschenen boek 'Groninger Volksleven',

melding van een gebruik in Westerwolde, waar de kinderen, het meisje dat de dag voor Pinksteren het laatst opstond, als Pinksterbruid kozen. Zij werd met bloemen versierd en als volgt toegezongen:

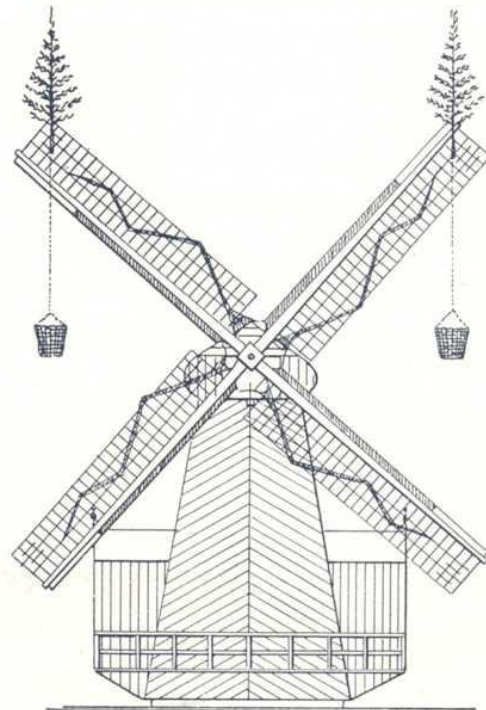
Pinksterbroed,
Dei loie snoet,
Hou zitste zo daip in de veren!
Wastoe maar eerder opgestoan,
Din haar die mien roupen
Gain nood gedoan.
De veren oet! De veren oet!
Din bistoe gain Pinksterbroed!

En op 'luilakdag', de zaterdag voor Pinksteren sloeg de schooljeugd de langslapers met een brandnetel, pinksterbloem genoemd. Ook in andere delen van het Groningerland kwam dit gebruik voor, evenals dat de jongens elkaar met bossen brandnetels sloegen en dat zulke bossen brandnetels aan door het dorp rijdende koetsen en sjezen werden gehecht.

De Pinkstertooi vertoont veel overeenkomsten met de luilakstand. In het boek van P. Boorsma 'Over molens der familie Honig', uit 1939, wordt het volgende over de luilakstand der molens vermeld: "Op Zaterdag voor Pinksteren stonden de meeste Zaanse molens gedurende de vroege morgenuren en den schafttijd 'op Looielak'. Bij de houtzaagmolens was dit gebruik vrijwel algemeen en is het ook het langst in eere gehouden. De jongere leden van het personeel der zaagmolens trokken op dien dag al heel vroeg 'te veld' om de molens 'op Looielak te zette', d.w.z. de zeilen der buitenroede 'bij te leggen', twee flinke, bebladerde boomtakken aan twee der wiekeinden te binden en aan dezelfde wieken de kruistouwen 'in te pikken'. Aan elk der einden dezer touwen werd een zaagselmand gebonden en daarna werd de molen netjes in 't kruis gesteld."

In een uitgave uit het jaar 1922 van het 'Weekblad Buiten' werd onderstaande

illustratie geplaatst, met als bijschrift: "Balkenzager de Gekroonde Poelenburg in de luilakstand met takken in roedtoppen en hangende zaagselmanden."

Ook in het eerste Jaarboekje van de Hollandsche molen 1923-1926, wordt over de in de Zaanstreek toegepaste Pinkstertooi geschreven: "De twee bovenste van de overhek geplaatste wieken werden elk met een spar versierd, de zeilen werden vaardig door de hekken gevlochten en vormden, met de aan touwen van de wieken afhangende zaagselmanden, wel een bij uitstek karakteristieke versiering."

Tegenwoordig wordt deze traditie weer opgepakt, zoals op de foto van de paltrok 'De Eenhoorn' te Haarlem is te zien. De molen staat in Pinkstertooi, met het gevlochten in de overhekstand, de buitenroede met zeil belegd, in de bovenste einden is een groene tak gebonden en eronder hangen de zaagselmanden.

Deze versiering geldt dus alleen voor de zaagmolens. De overige deelnemende molens in Noord-Holland worden alleen in het kruis gezet met de buitenroede bezeild.

De paltrok 'De Eenhoorn' te Haarlem in Pinkstertooi. Foto Jos van Schooten, 11-6-2011.

In 2007 verscheen ter gelegenheid van het 'Jaar van de molens' het boek 'Molens, de nieuwe Stokhuyzen'. Hierin wordt op pagina 195-196 eveneens aandacht besteed aan het luilakvieren en de Pinkstertooi, alsmede dat men in de Achterhoek, Noord-Brabant en Limburg ter completering van de feesttooi gebruik maakte van dennentakken of ander groen in de wieken. De laatste zin hierover luidt:

“Uit cultuurhistorisch oogpunt is het prachtig dat deze molentradities in stand worden gehouden. Het waren echter sterk regionaal gebonden gebruiken, zodat het imiteren ervan in andere streken historisch gezien onjuist is.”

Afgedrukt in De Zelfzwichter, jaargang 15, nummer 3, oktober 2011, blz. 7 en 8.

Dit document is onderdeel van de homepage van B. D. Poppen.

<http://www.bdpoppen.nl>